

Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi
Van Yüzüncü Yıl University
The Journal of Social Sciences Institute
Yıl / Year: 2020 - Sayı / Issue: 49
Sayfa/Page: 495-516
ISSN: 1302-6879

Kur'an'da Din Adamlarına Yapılan Eleştiriler Criticism Made to Clergymen in the Qur'an

• Mazhar DÜNDAR*

*Dr., MEB, Öğretmen, Van / Türkiye.
Dr., MEB, Teacher, Van / Turkey.
mazhardu@hotmail.com
ORCID: 0000-0003-4406-9686

Makale Bilgisi / Article Information

Makale Türü / Article Type: Araştırma

Makalesi/ Research Article

Geliş Tarihi / Date Received:

29/04/2020

Kabul Tarihi / Date Accepted:

23/08/2020

Yayın Tarihi / Date Published:

30/09/2020

Atrf: Dündar, M. (2020). Kur'an'da Din Adamlarına Yapılan Eleştiriler. *Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 49, 495-516

Citation: Dündar, M. (2020). Criticism Made to Clergymen in the Qur'an. *Van Yüzüncü Yıl University the Journal of Social Sciences Institute*, 49, 495-516

Öz

Kur'an'da din kavramı, Yüce Allah'a nispetle hâkimiyet, itaate zorlama, hesap sorma, ceza; insana nispetle teslimiyet ve itaat anlamlarına gelmektedir. Bu iki yönlü münasebeti sağlayan ise, ilâhî kanunlardır. Şayet toplumda ilâhî hükümler icra ediliyorsa, Allah'ın dinine tabii olunmuş demektir. Fakat ilâhî hükümler dışında başka unsurların egemenliği yürürlükte ise, Allah'ın dini benimsememiş manasına gelir. "Din adamları", klasik İslâmî literatürde bulunmayan bir kavramdır. Tarih boyunca, din ile din adamları arasında oldukça yakın bir ilişki olduğu görülmektedir. Din adamları, toplumda dini geleneğin teşekkülünde ve eğitim-öğretim yoluyla sonraki nesillere aktarılmasında başlıca aktör olmuşlardır. Öte yandan kimi insanlar, Yüce Allah'ın dinini ve kitabını bir kenara bırakarak din adamlarının yorumlarını benimsemişlerdir. Din adamı sınıfı genelde menfi bir çağrışım yapmaktadır. Ancak din adamları, dinin özüne ve kaynaklarına sadık kaldıkları oranda dinin yaşanmasında ve sonraki nesillere aktarılmasında olumlu katkıları olmuştur. Çalışmamızda Kur'an'da din adamlarına yapılan eleştiriler mevzusu işleneceği için, ağırlıklı olarak dine menfi etkisi olan din adamları; bu etkinin sebep ve sonuçları ele alınmaya çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Din, din adamı, vahiy, ahbâr, âlim.

Abstract

In the Qur'an, the expression of religion gives authority to Almighty God, to force obedience, to ask for an account, to punish, and also it requires surrender and obedience for human beings. It is the divine laws that provide this two-way relationship. If divine judgments are exercised in society, it means that the society is subjected to the religion of God. But if the sovereignty of another element other than the divine judgment is in force, it means that God's religion has not been adopted. The concept of "clergy" is a concept not found in classical Islamic literature. Throughout history, it has been observed that there was a very close relationship between religion and the clergy. Clergymen have been the main actors in the formation of religious tradition in society and in transferring them to the next generations through education. On the other hand, some people have left the religion and the book of Almighty aside and adopted the comments of the clergy. The clergyman class generally makes a negative connotation. Clergymen contributed positively to the survival of religion and their transfer to the next generations, as long as they remained true to the divine religion. However, since the subject of criticism of the clergy in the Qur'an will be covered in our study, clergy who have a negative effect on religion; we will try to address the causes and consequences of this effect.

Keywords: Religion, clergy, revelation, ahbâr, scholar.

Giriş

Bu çalışmanın ana teması, din bilginlerinin temsil ettiği makama uygun olmayan ve adına konuştuklarını iddia ettikleri dine ters düşen davranışları hakkında Kur'an'da yer alan eleştirileri tespit ve değerlendirmektir. Çalışmamıza temel olması bakımından "din" ile "din adamı" kavramlarını Kur'an ayetleri bağlamında incelemekte fayda mülâhaza ediyoruz. Kur'an'da eleştirilere muhatap olan din adamlarının kimler olduğunu, bunlardan ismi sarahaten geçen veya kendilerine zımnen işaret edilenleri, bunların din adamı olup olmadıklarını ve hangi yönleriyle eleştirildiklerini ele alıp değerlendirmeye çalışacağız.

Araça'da "d-y-n" kökünden gelen "din" kelimesi lügatte; "üstün gelmek, hükümrân olmak" (İbn Manzûr, ts: XIII, 164); "itaat etmek, boyun eğmek"; "ceza (karşılık) vermek, sorgulamak, hesaba çekmek" (Râğib, ts: 175; İbn Manzûr, ts: XIII, 164; Firûzâbâdî, 2008: 581-582) mânâlarına gelmektedir. "Din" kelimesi ayrıca; "şariat, kanun, yol, millet, mezhep, adet, durum" gibi manalarda da kullanılmaktadır (İbn Manzûr, ts. XIII, 164). İstilâhî manada ise İslam düşünürleri genellikle dini şöyle tarif etmişlerdir: "Din, Peygamberin bildirdiği ve akıl sahiplerini kabulüne davet ettiği İlâhî bir kanundur" (Cürçânî, 1993: 92; Akseki, ts: 5).

“Din” kelimesi, Kur’an’da doksan iki yerde geçmekte olup geniş bir kullanım alanına sahiptir. Arap dilindeki “din” kelimesinin kullanım alanlarıyla Kur’an’daki bu geniş kullanımının birbiriyle örtüştüğü anlaşılmaktadır. “Din” kelimesi Kur’an’da aşağıdaki anlamlarda kullanılmaktadır:

a. Üstün ve hükümler olana itaat etmek, boyun eğmek:

“Allâh’ın dininden başkasını mı arıyorlar?” (Âl-i İmrân 3/83). Ayetteki “din” kelimesi hükümlerlik, boyun eğmek anlamında kullanılmıştır.

“Göklerde ve yerde ne varsa hepsi O’nundur. Din daima O’nundur” (Nahl 16/52). Buradaki “din” kelimesi itaat manasına gelmektedir.

b. Sorgulamak, hesaba çekmek, ceza (karşılık) vermek:

“Din gününün sâhibidir” (Fâtiha 1/4; ayrıca bk. Nûr 24/25; Zâriyât 51/6; İnfitâr 82/17–19; Mâûn 107/1). “Din” kelimesi burada ceza, hesaba çekme manalarına gelir.

c. Şeriat, kanun, yol, mezhep, âdet, durum:

“Yoksa kralın dinine göre kardeşini alıkoyamazdı” (Yusuf 12/76). Bu ayetteki “din” kelimesi kanun manasına gelir.

Kur’an’da “din” kelimesi ile iki yönlü mana hedeflendiği anlaşılmaktadır. Yüce Allah’a nispetle hükümlerlik, itaate zorlama, hesap sorma, karşılık verme; insana nispetle teslimiyet, itaat ve boyun eğme manaları amaçlanmaktadır. Bu iki yönlü münasebeti sağlayan unsurlar ise ilâhî kanunlardır. Zira Yüce Allah, kanunları vaz ederek insanların bunlara uymalarını istemekte, insanlar da bu ilâhî kanunlara uyum sağlamaktadırlar.

Yukarıdaki maddelerde zikredilen ayetlerde geçen “din” kelimesinin; itaat etme, sorgulama, şeriat, yol ve mezhep gibi manalara geldiği anlaşılmaktadır. İman, ibadet ve diğer konularda Allah’ın koyduğu buyruklar doğrultusunda hareket ediliyorsa, Allah’ın dinine tabii olunmuş demektir. Ancak, ilâhî hükümler yerine hanedanlığın, ruhbân sınıfının egemenliği gibi farklı bir hâkimiyet söz konusu ise bu durumda sözü edilen unsurların dini, benimsenmiş olmaktadır (Mevdûdî, 2001: 132–133).

“Din adamı” kavramının tanımlaması, klasik eserlerimizde pek yapılmamıştır. Ancak bu kavram, günümüzde yaygın olarak kullanılmış ve çeşitli tanımları yapılmıştır. Din adamı kavramını şu şekilde tanımlayabiliriz: Din adamı; dini konuları meslek edinmiş, resmi veya gayri resmi dini merasimleri yöneten ve bu hususlarda uzmanlaşmış kimselerdir (Karşlı, 2010: 26).

Tarih boyunca, din ile din adamları arasında oldukça yakın bir ilişki olduğu görülmektedir. Çünkü din adamları, toplumda dini

geleneğin teşekkülünde önemli etken olmuşlardır. Dinin oluşumunda ve eğitim-öğretim yoluyla sonraki nesillere aktarımında başlıca aktör olmuşlardır (Karşlı, 2010: 17).

1. Kur'an'da Din Adamları İçin Kullanılan İfadeler

Din adamlarının her dönemde dine olumlu ya da olumsuz katkıları olduğu bilinmektedir. Kur'an'da bunlardan hem olumlu hem de olumsuz mânâda söz edilmektedir. Bunlar, ilâhî dine sadık kaldıkları oranda dinin yaşanmasında ve sonraki nesillere aktarılmasında olumlu katkıları olmuştur (Âl-i İmrân 3/113–115). Kibre kapılmayan ve dini önderlikte sağlam duruş sergileyen kimseler de Kur'an'ın iltifatına mazhar olmuşlardır (Mâide 5/82). Kur'an'da, dinlerini dünya menfaatlerine değiştirmeyerek doğruluk ve hakikatin öncülüğünü yapan kimseler övülmüştür (Âl-i İmrân 3/199).

Kur'an'da “din adamı” veya “din adamları” ifadeleri yer almamaktadır. Bizim konumuzla ilgili hangi ifadelerin kullanıldığını araştırdığımızda karşımıza “rabbânîyyûn”, “ruhbân”, “ahbâr”, “kısîsîs”, “kâhin” kelimeleri çıkmaktadır. Ayetlerden bunların “din adamı” fonksiyonunu icra eden kimseler oldukları anlaşılmaktadır. Aşağıda bu tespitler doğrultusunda ilgili kelimeleri ele alarak konuyu işlemeye çalışacağız.

1.1. Rabbânîler/Ribbîler

“Rabbânî/Ribbî” kelimelerinin aslı “rabbî” olup tıpkı “ilâhî” sözündeki gibi “rabbe (ilâha) mansûb” olan demektir (Râğıb, ts: 184; İbn Manzûr, ts: I, 388). Çoğulu “rabbânîyyûn” dur. “Rabbânî”, rab ilmine vâkıf olup rabbe itaati ile bilinen kişilerdir (İbn Atiyye, 2001: I, 462; Râzî, 1981: VIII, 122). İlim ve din hususunda derinleşen, ilimde yüksek derece sahibi, ilmiyle amel eden ve muallimlikte bulunan kimselerdir (Zebîdî, ts: II, 461; Heyet, 2012: I, 616). Rabbânîlerin bu faaliyetlerinin yanı sıra, idari ve siyasi işlerle de meşguliyetleri olmuştur (Râzî, 1981: VIII, 123; Karşlı, 2010: 98).

“Rabbânî/Ribbî” kelimeleri Kur'an'da dört yerde geçmektedir (Âl-i İmrân 3/79, 146; Mâide 5/44, 63)¹. Yüce Allah Kur'an'da, iki ayette bunlardan övgüyle bahsederek şöyle buyurmaktadır:

¹ Ancak şunu ifade edelim ki, Âl-i İmrân Sûresi 79 ve 146. ayetlerinde geçen “Rabbânî ve Ribbî” kelimelerinin Yahudi din adamlarıyla münhasır olmayıp, bütün mütedeyyin insanlar, halis kullar, erenler için söz konusudur. Nitekim bu ifadeler, bakabildiğimiz tüm meallerde erenler/halis kullar diye tercüme edilmiştir. Yine ayette geçen “Rabbânîler olun” emrini, nebilerin tüm beşere yaptıkları “Yüce Allah'a halis kullar olun” daveti şeklinde algılamak mümkün olduğu gibi, özellikle ilim ehli veya topluma önderlik yapan şahısların, insanlara hakikati anlatma,

“Allah’ın, kendisine Kitab’ı, hükmü (hikmeti) ve peygamberliği verdiği hiçbir insanın, Allah’ı bırakıp bana kullar olun demesi düşünülemez. Fakat şöyle öğüt verir: Öğretmekte ve derinlemesine incelemekte olduğunuz Kitap uyarınca rabbâniler (rabbe halis kullar) olun” (Âl-i İmrân 3/79).

“Nice peygamber var ki, kendileriyle beraber birçok mücâhid (ribbiyyûn) çarpıştılar; Allah yolunda başlarına gelenlerden yılmadılar, zayıflık göstermediler, boyun eğmediler. Allah sabredenleri sever” (Âl-i İmrân 3/146).

Yukarıdaki ayetlerde “rabbâniyyûn / ribbiyyûn” ifadeleriyle,² Yüce Allah’ın bildirdiği kitaba, gönderdiği peygambere ihlaslı bir şekilde bağlılıklarını gösteren hâlis kullardan söz edildiği anlaşılmaktadır. Tefsirlerde bunların İlâhî kelâmı bilen, anlayan ve gereği gibi hareket eden âlimler, muttakîler, velîler, önderler, zühd ve takva sahibi insanlar oldukları beyan edilmiştir (Mâverdî, ts: I, 405; Zemahşerî, 1987: I, 326; İbn Cevzî, 2001: I, 298). Rabbâniler, yüksek derecede ilim sahibi olmalarının yanı sıra, içinde yaşadıkları topluma karşı sorumluluk hissiyle, sahip oldukları meziyetleri onlara da aktarmayı görev bilen, halka liderlik yapan önder sınıfına tekabül etmektedir (Tâberî, 1988: III, 325–327; İbn Kesîr, 1994: II, 603; Reşîd Rızâ, ts: VI, 398; Elmalılı, 2014: III, 249). Yine bazı tefsirlerde rabbânîlerin, Yahudilerin fıkıh adamları ya da yönetici tabakasından olduğu, peygamberlerin olmadığı zamanlarda veya yerlerde ya da peygamberlerle birlikte ve onlara destek mahiyetinde Yahudi şeriatını uyguladıkları ifade edilmiştir (Tâberî, 1988: IV, 249–251; Reşîd Rızâ, ts: VI, 398).

Kur’an’dan Yahudilerin ihdas ettirdikleri bu imtiyazlı din adamları sınıfını, zamanla bir makam ve kuruma dönüşerek kutsallık atfettikleri anlaşılmaktadır. İçlerinde bazılarının bilgisizlik ve gevşek tavırlar nedeniyle sergiledikleri hatalı davranışlar sonucunda insanları aldatmaları ve dolayısıyla Allah ile insanlar arasında aracı olarak kabul edilmeleri gibi olumsuz tavırlarla toplumu yanlış yönlendirmeleri sebebiyle de eleştirilmişlerdir (Bakara 2/165, 174; Mâide 5/44; Tevbe 9/31).

Yüce Allah’ın görevlendirdiği peygamberlerin, istisnasız bir şekilde ilâhî kitaba göre hüküm verdikleri gibi, onlara tabi olan din

önderlik yapma yönündeki sorumluluk bilincini hatırlatması şeklinde de anlaşılabilir (Heyet, 2012: I, 616).

² Bazı müfessirler, “Rabbânî” kelimesini, terbiye eden manasındaki “rabb”e, “ribbî” kelimesini ise cemaat manasındaki “ribb”e nispet etmektedirler. Bu durumda “ribbiyyun” etba (halk), “rabbâniyyun” vulât (lider tabakası) olmuş olur (Âlûsî, ts: IV, 83; Elmalılı, 2014: II, 440).

adamlarının da aynı şekilde davranmaları gerekir. Çünkü âlimler, peygamberlerin varisleridir. O halde rabbânîlerin de tıpkı nebiler gibi insanlardan değil, sadece Allah'tan korkmaları ve dini hükümleri dünya menfaatlerine değişmemeleri gerekir (Kutûb, 2003: I, 418–419). Bu şekilde davranmayan rabbânîler Kur'an'da şöyle eleştirilmişlerdir: “Onlardan çoğunun günah, düşmanlık ve haram yemede birbirleriyle yarıştıklarını görürsün. Yaptıkları şey ne kötüdür! Rabbânîlerin ve hahamların (ahbâr), onları günah söz söylemekten, haram yemekten menetmeleri gerekmez miydi? Yaptıkları şey ne kötüdür!” (Mâide 5/62–63).

Rabbânîler, toplumun âlimleri ve nispeten idarecileri oldukları için halkın kendilerine itaat ettiği bir zümredir. Yüce Allah rabbânîleri uyarak, halkı sadece Allah'a kulluk yapmaya davet etmeleri ve Allah'ın emrini uygulama hususunda halka örnek olmaları gerektiğini vurgulamıştır (Râzî, 1981: III, 123). Şayet onlara tabi olan halk, hak yoldan saparsa, rabbânîlerin onları uymaları ve yaptıkları kötülüklerden menetmeleri gerekmektedir. Ancak böyle davranmaları gereken rabbânîlerin kendileri hak yoldan saparsa veya günah işlerden ve haramlardan halkı sakındırmaz iseler, ne kadar da kötü bir iş yapmış olurlar.

1.2. Ahbâr

“Ahbâr” kelimesi lügatte pek çok manaya gelmektedir. Bu kelimenin müfredi, güzel, değerli, beğenilen anlamlarında olan “hıbr”; (Ezherî, ts: II, 105; Râğıb, ts: 106) veya âlim manasında bulunan “habr”dır. Çoğulu “ahbâr”dır (Râğıb, ts: 106; Elmalılı, 2014: III, 249). “Hıbr” kelimesi, mürekkep manasına da gelmektedir (İbn Manzûr, ts: IV, 157; Zebîdî, ts: X, 502). “Ahbâr”; terim olarak fazilet ve güzelliğin en üstünü ilim olduğu gerekçesiyle yazarak veya anlatarak ilmi güzelleştiren yüksek âlimler manasında kullanılmıştır (Râzî, 1981: XII, 5; Elmalılı, 2014: III, 249).

Tefsirlerde “ahbâr” kelimesinin Yahudi din adamlarını ifade ettiği belirtilmiş, her iki grup da Yahudi din adamlarını temsil ederken, “rabbânîyyun”un müctehid imamlar (fakih); “ahbâr”ın ise diğer âlimler gibi oldukları ifade edilmiştir (Râzî, 1981: XII, 5; Suyûtî, 2003: V, 320–321). “Ahbâr” kelimesi, Kur'an'da hepsi de çoğul olmak üzere toplam dört yerde geçmektedir (Mâide 5/44, 63; Tevbe 9/31, 34). Bu ayetlerin üçünde “ahbâr” uyarılmış ve eleştirilmişlerdir. Kur'an'da, “rabbânî” ve “ahbâr”ın tıpkı nebîler gibi Allah'ın indirdikleriyle hükümde buldukları şekilde onlara iltifat edilirken, yine onların peygamberlerin yaptıkları gibi insanlardan değil sadece Allah'tan korkmaları gerektiği (Kutûb, 2003: I, 418–419)

de vurgulanmıştır (Mâide 5/44, 63). Bunların insanlar tarafından rab olarak kabul edildikleri, insanların mallarını haksız yere yedikleri ve azap ehli oldukları belirtilmiştir (Tevbe 9/31, 34).

1.3. Ruhbân ve Kıssîs

“Ruhbân”, hem tekil hem de çoğul anlamında kullanılan ve “bir şeyden korkmak” manasına gelen bir kelimedir (Râğîb, ts: 204; İbn Manzûr, ts: I, 436). Aynı kökten gelen “rehbâniyyet” ise, “aşırı korkudan dolayı ibadet etmede aşırıya gitmektir” (Râğîb, ts: 204). “Ruhbân”, ahirete olan korkuları sebebiyle, bu dünyadan el etek çekmek suretiyle kendilerini manastırlara kapatan kimselerdir (Elmalılı, 2014: III, 325; Çantay, 1993: I, 251). Bunlar, Yüce Allah’ın korkusu içlerine yerleşmiş, dışlarına yansımış, kendilerini O’na kulluk etmeye adanmış kişiler manasında olmak üzere Hristiyan din adamlarıdır (Râzî, 1981: XVI, 37; İbn Âşûr, 1984: X, 170).

Kur’an’da “ruhbân/rehbâniyyet” ifadeleri toplam dört yerde geçmektedir (Mâide 5/82; Tevbe 9/31, 34; Hadid 57/27). Kur’an’da bir kısım Hristiyan din adamları hakkında: “...İnananlara sevgice en yakınları da biz Hristiyanlarız diyenleri bulursun. Çünkü onların içlerinde (kıssîsîn)³ keşişler ve (ruhbân) rahipler vardır ve onlar büyüklük taslamazlar” (Mâide 5/82) buyurulmuştur. Müfessirlere göre bunlar, mü’minlere yakın durdukları, kin ve hased duymadıkları, ilme önem verdikleri, hakikat karşısında kibre kapılmadıkları (Kâsımî, 2003: IV, 226), hem Hz. İsa’nın hem de daha sonra gelen İslam şeriatine tabi oldukları için Yüce Allah’ın övgüsüne mazhar olmuşlardır (Kurtûbî, 1985: VIII, 110). Ancak “ruhbân”dan bahsedilen diğer bazı âyetlerde ise, insanları Allah’ın yolundan alıkoymaları, onların mallarını haksız yollardan yemeleri ve dünya malını biriktirip de Allah yolunda harcamamaları sebebiyle azaba uğrayacakları vurgulanmıştır (Tevbe 9/34).

Hz. İsa’nın tebliğ ettiği ve daha sonra Hristiyanlık adı verilen dinde “ruhbanlık” diye bir din adamları sınıfı veya kurumu başlangıçta mevcut değildi.⁴ Kur’an’da da açıkça ifade edildiği üzere

³ “Kıssîs” kelimesi tıpkı “ruhbân” gibi Hristiyan din adamları için kullanılan bir ifadedir. Bir şeyi geceleyin takip edip talep etme anlamına gelen “kasse”nin mübalağa şıgasıdır. İlim ve dini araştırmaları itibarıyla Hristiyan önderlerinden olan bilginlere ve ibadetle meşgul olan âbidlere “kıssîs” denilmiştir (Râğîb, ts: 403; Elmalılı, 2014: III, 325). Kur’an’da sadece Mâide Sûresi 82. ayetinde “kıssîsîn” ifadesi geçmekte ve Yüce Allah tarafından onlardan övgüyle bahsedilmektedir.

⁴ Hristiyanlarda ruhbanlık sınıfı, Hz. İsa’dan 200 yıl sonrasına kadar mevcut değildi. Ancak Hristiyanlık, başlangıcından itibaren ruhbanlık gibi bir oluşuma yol açacak bazı özellikleri bünyesinde taşıyordu. Çünkü inzivaya çekilmek, hiç evlenmeyerek aile hayatı kurmamak, üstün ahlâk sahibi olmak için çabalamak şeklindeki

ruhbanlık, sonradan ihdas edilmiş, ancak ona sadık kalınmamıştır. Bu sebeple ruhban sınıfı, Yüce Allah tarafından eleştirilmiştir: “Sonra bunların peşinden ard arda peygamberlerimizi gönderdik. Onların arkasından da Meryem oğlu İsa’yı gönderdik, ona İncil’i verdik ve kendisine uyanların kalplerine şefkat ve merhamet duygusu koyduk. (Kendiliklerinden) icat ettikleri ruhbanlığa gelince; biz onu onlara farz kılmamıştık. Allah’ın rızasını kazanmak için onu kendileri icat etmişlerdi. Fakat ona da gereği gibi uymadılar. Biz de içlerinden iman edenlere mükâfatlarını verdik. Fakat onlardan birçoğu da fasık kimselerdir” (Hadîd 57/27).

1.4. Kâhîn

“Kâhîn” kelimesi Arapçada, “geçmişte yaşanmış ve bilinmeyen haberleri zanna dayanarak haber veren” (Râğib, ts: 442) veya “kâinattan, gelecek hususunda haber veren ve gizli ilimleri bildiğini iddia eden” (İbn Manzûr, ts: XIII, 362; İzutsu, ts: 162–163) kimseler anlamında kullanılan bir kavramdır. Diğer bir ifadeyle “kâhîn”, “bir nevi kendi zannî bilgisine dayanarak gaybdan haber verene denir” (Elmalılı, 2014: VII, 279).

“Kâhîn” kelimesinin İbranicedeki karşılığı olan “kohen” ifadesi; ibadetleri yerine getiren din adamı, muallim manalarına gelmektedir (Moşe Farsî, 2020: I/336; Harman, 2001: XXIV, 170). Kâhîn, hem cemaat adına kurbanı sunan, ilâh katında cemaati temsil eden, cemaat ile ilâh arasındaki irtibatı sağlayan kimseler, hem de O’nun emirlerini açıklayan (Tevrat’ın yorumcuları) ve meramını önceden bilme görevini yüklenmiş kimseler için kullanılır. Burada kehanette bulunan yani “gayb ve gelecekle ilgili haber veren” kâhinlik ile “dini önder, muallim” manasındaki kâhinliği birbirinden farklı şeyler olduğu anlaşılmaktadır (Harman, 2001: XXIV, 170–171). Yahudilerde kâhîn hakkındaki düşünce böyle iken; Araplarda da kâhînlerin, cinler tarafından yönetilen, onların etkisi ve telkinleriyle olağan üstü sözler söyleyen kimseler olarak görülmüşlerdir (İbn Atiyye, 2001: V, 191; İzutsu, ts: 162). Bu nedenle putperest Araplar, kâhînler konusunda kendi kafalarında tasavvur ettikleri vehimlerden yola çıkarak Resulullah’a (sas) bazı itham ve iftiralarda

ruhbanlığın temel özellikleri, Hristiyanlıkta mevcut idi (Mevdûdî, 1991: VI/140). Samimi mü’minler, Hristiyanlığın ilk dönemlerinde birtakım siyasi ve sosyal baskılara marûz kalmış, bunların bir kısmı, böylesi bir ortamda yok olmamak ve dinlerini muhafaza etmek amacıyla üca yerlere çekilerek kendilerini ibadete vermişlerdir. Ancak üçüncü asra girerken bu hareket amacından sapılarak dinin istismar aracı kurumuna dönüştürülmüştür. Bundan sonra ruhbanlık, adeta salgın bir hastalık şeklinde yayılmıştır (Mevdûdî, 1991: VI/140–147; Heyet, 2012: V/254).

bulunmuşlardır. Kur'an'da da onların Hz. Muhammed ile ilgili bu iddialarının yersiz olduğu vurgulanmıştır: “(Resûlüm!) Sen öğüt ver. Rabbinin lütfuyla sen ne bir kâhinsin, ne de bir deli” (Tur 52/29).

Kur'an'ın üstün anlatım tarzı ve cümle yapısı karşısında söyleyecek sözü bulamayan Araplar, kendi ruhlarındaki inkâr hastalığı sebebiyle Allah'ın kelâmını kabullenmek yerine onun insanüstü kaynağını bazı sebeplere (kehanete) bağlamak istedikleri (Kutûb, 2003: VI, 156). Bunu üzerine Yüce Allah şöyle buyurmuştur: “(Kur'an) Bir kâhinin sözü de değildir. Ne de az düşünüyorsunuz!” (Hakka 69/42).

Yukarıdaki açıklamalar neticesinde kâhinlerin, gizli ilimleri ve gaybı bildiklerini iddia ettikleri, Kur'an'da eleştirilen din adamlarının bazılarının kehanette buldukları ve kâhinlerle iletişime girilmemesi gerektiği anlaşılmaktadır.⁵ Ancak kehanetin din kisvesi altında günümüze kadar sunuluyor olması, olayın vahametini göstermekte, dinin aslını batıl ve hurafelerden muhafaza etme sorumluluğunun önemine işaret etmektedir (Çelebi, 2001, XXIV, 171).

1.5. Hâmân

“Hâmân”, Firâvun'un sarayındaki önemli şahsiyetlerden birinin ismi olup, Kur'an'da Firavun ismi ile birlikte altı yerde geçmektedir (Kasas 28/6, 8, 38; Ankebût 29/39; Mü'min 40/24, 36). Söz konusu ayetlerden anlaşıldığı üzere Yüce Allah, Firavun, Hâmân ve Kârûn karşısında Hz. Musa'yı mucize ve bazı delillerle desteklerken onlar, Hz. Musa'yı sihirbazlıkla suçlayarak tebliğini kabul etmemişlerdir: “Andolsun ki biz Mûsâ'yı mucizelerimizle ve apaçık bir delille Firavun'a, Hâmân'a ve Kârûn'a gönderdik. Onlar ise; Bu çok yalancı bir sihirbazdır dediler” (Mü'min 40/24). Firavun, daha da ileri giderek ilahlık iddiasında bulunmuş ve aynı zamanda Hâmân'dan da yardım talebinde bulunmuştur. “Firavun: Ey ileri gelenler! Sizin benden başka bir ilâhınız olduğunu bilmiyorum. Ey Hâmân! Tuğla pişir de bana bir kule yap ki Mûsâ'nın ilâhına çıkar bakarım(!) Aslında onun yalancı olduğunu (yalan söylediğini/uydurduğunu) biliyorum” (Kasas 28/38; Ayrıca bk.

⁵ Kur'an'da cin ve şeytanların (istirak-ı sem) gökten haber çalma teşebbüslerine müsaade edilmediği (Hicr 15/8; Saffat 37/7–10; Cin 72/8–9); yine insan ve cinlerin birbirlerine yaldızlı sözler söylemelerine izin verilmediği (En'am 6/112, 121); gaybı bilen de sadece Allah olduğu bildirilmiştir (Yunus 10/20; Neml 27/65). Çünkü bu durumun aksine olan düşünceler, İslam'ın tevhid inancı ve nebüvvet anlayışına aykırıdır. Hadislerde de kehanetin yasaklanmış olduğu, kâhinlerden bilgi almak üzere başvuruda bulunanların Hz. Muhammed'e (sas) indirilmiş olan vahyi inkâr etmiş sayılacağı bildirilmiştir (hadisler için bk. Ebû Dâvûd, 1981: Tıb, 21; İbn Mâce, 1992: Taharet, 122; Tirmizî, 1992: Taharet, 102).

Mü'min 40/ 36–37). Nihayetinde bunların hepsi helâk olmuşlardır: “Kârûn'u, Firavun'u ve Hâmân'ı da helâk ettik...” (Ankebût 29/39).

Kur'an'da geçen “Hâmân” ifadesinin, muhtemelen özel bir isim değil, eski Mısır dininde “Amon” tanrısının başrahiplerine verilen ad olup “Hâ-Amen” unvanının Arapçalaşmış halidir. Hz. Musa'nın yaşadığı dönemde Mısır'da Amon kültü egemen olduğu için, bu kültün mümessili olan başrahibin Firavun'dan sonra yönetimde ikinci sırada yer alması tabii bir durumdur. “Amon” tanrısının başrahipleri, Mısır piramitleri ve dinî mabedlerin yapımında da önderlik etmişlerdir (Esed, 1999: III, 782–783; Kuzgun, 1997: XV, 436). Saraya ve halka dinî önderlikte bulunan Hâmân, Hz. Musa'nın tevhid inancı davetini reddederek Allah'ın gazabına uğramış, Firavun ve Kârûn ile helak olmuştur.

1.6. Sâmirî

“Sâmirî” ifadesi, kişinin soyunu veya kökenini gösteren bir sıfattır. Bu tabir, Yahudilerin “Sâmirî” kabilesine, daha sonrası “Samarîler” diye bilinen etnik ve dinsel mensubiyetleri olan şahıslara işaret etmektedir (Tâberî, 1988: XVIII, 349). Ancak Hz. Musa döneminde böylesi bir grubun mevcudiyetinden söz edilemeyeceği için “Sâmirî”nin, Beni İsrail'in Mısır'dan kaçışlarında onlara katılan ve Hz. Musa'ya iman edenlerden biri olması mümkündür (Râzî, 1981: XXII, 101). Bu durumda “Sâmirî” ifadesi, Mısır eski dilinde “ecnebi” manasına gelen “sbemer” tabiriyle yakın ilişkisi olması muhtemeldir. Nitekim “Sâmirî”nin, Mısır inancındaki “Apis” figürünün bir yansıması olarak işe altın buzağıya tapınmayla başlaması bu görüşü desteklemektedir. Ayrıca “Samarîler”in bu şahsın soyundan gelmiş olmaları muhtemeldir (Esed, 1999: II, 635).

Kur'an ifadelerinden, Hz. Mûsa'nın İsrailoğullarıyla birlikte Yüce Allah'ın lütfuyla Firavun'un zulmünden kurtulduktan sonra, Sâmirî'nin altından bir buzağı heykeli yaptığı ve halkı saptırdığı anlaşılmaktadır. “(Allâh): Ama biz senden sonra kavmini sınadık. Sâmirî onları saptırdı dedi” (Taha 20/85; Ayrıca bk. Taha 20/88, 95–96). Sâmirî, din adına bazı entrikalar çevirmek suretiyle halkı saptırmaya çalışmış ve Yüce Allah'ın gazabına uğramıştır. Buradan da anlaşılacağı gibi Sâmirî, bir din adamından ziyade sanatkâr ya da sanatını bâtil yolda icra eden bir saptırıcı olabilir.

1.7. Bel'âm

Kur'an'da Bel'âm adından sarahaten bahsedilmez, ancak ona işaret ettiği düşünülen bir âyet vardır. Yüce Allah Kur'an'da şöyle buyurmuştur: “Onlara şu adamın haberini de oku: Kendisine

ayetlerimizi verdik de onlardan sıyrıldı, çıktı, şeytan onu peşine taktı, böylece azgınlardan oldu. Dileseydik elbette onu bu ayetler sayesinde yükseltirdik. Fakat o, dünyaya saplandı ve hevesinin peşine düştü. Onun durumu tıpkı köpeğin durumuna benzer: Üstüne varsan da dilini çıkarıp solur, bıraksan da dilini sarkıtıp solur. İşte ayetlerimizi yalanlayan kavmin durumu böyledir. Kıssayı anlat; belki düşünürler” (A’râf 7/175–176).

Âyette bahsi geçen kişi hayali bir şahsiyet olmayıp yaşamış birisidir. Yüce Allah ve Peygamberi (sas), o şahsın adını anmamışlardır. Zira meselenin anlatılmasından umulan gaye, o isim anılmaksızın hâsıl olmuştur.⁶ Ancak yine de tefsirlerde, ayette geçen şahsın kim olduğu hususunda farklı yorumlar yapılmıştır. Müfessirlerin pek çoğu, bu şahsın İsrâiloğulları’ndan “Bel’âm b. Bâ’ûrâ” olduğu fikrindedir. Yine aynı tefsirlerde farklı isimlerden de bahsedilmiş ve her biri hakkında çok farklı rivayetler zikredilmiştir (Tâberî, 1988: XIII, 252–260; Râzî, 1981: XV, 57–58; Kurtubî, 1985: IX, 383–386; Sâbûnî, ts: I, 470; Heyet, 2012: II, 626–627). Kur’an ve hadiste bu şahıs sarahaten açıklanmadığı için ismi hakkında net bir ifade kullanmanın imkânı bulunmamaktadır.

Ayetlerde geçen şahsiyetin kimliği değil, takındığı tutum ve davranışlar bizim için önemlidir. Kötü örnek olarak gösterilen bu şahsa, vahiy ve tevhid inancı hakkında Yüce Allah bazı malumatlar vermiştir. Haliyle sahip olduğu dini bilgilerin, onu batıl olduğunu bildiği yoldan muhafaza edip hakikat yoluna sevk etmesi gerekirdi. Böyle hareket etmesi halinde Yüce Allah da onu yüksek mertebelere erdirmiş olacaktı. Fakat o şahıs, bu ilâhî nimetlerden sıyrılmış, hücceti bir kenara bırakmak suretiyle dünya nimetleri, hırs ve menfaate yönelik şeytanî arzuların peşine düşmüştür (Râzî, 1981: XV, 59). Böylelikle, ulvî değerleri bir kenara bırakarak tüm akli ve ahlâkî terakki yetilerini yitirmiştir. Yüce Allah, gerçek manada insanî değerlerini ve ayrıcalığını yitiren böylesi şahsiyetlerin psikolojik halini, sıcaklık ya da başka bir sıkıntı sebebiyle dışarıya dilini sarkıtıp salyası akan ve sürekli soluyan, kendi haline bırakılsa da kovulsa da durumu değişmeyen köpeğin durumuna benzetmiştir (Mevdûdî, 1991: II, 118; Heyet, 2012: II, 628). Dini ilimlerin telkinde bulunduğu şeylerin gereğini yerine getirmeyip Allah’ın ayetlerini yalanlayan, onları hiçe sayarak şeytanın peşinden giden şahısların akıbetlerinin böyle olacağını bildirmiştir.

⁶ Kur’an ve hadislerde, ibret alınması için verilen örneklerde kötü şahsiyetlerin isimleri pek zikredilmemiştir. Bu, Kur’an ve hadislerde takınılan nezih bir ifade üslubudur (Mevdûdî, 1991: II, 118).

Ayette zikredilen şahsa “ayetler” verildiğinden bahsedilmesiyle, söz konusu kişinin peygamber olup olmadığı tartışmalarına sebebiyet vermiştir. Verilen “ayetler”den maksadın, tevhid inancına yönelik “delil ve işaretler”, “suhuf” veya “kitap” şeklinde anlaşılmasının mümkün olduğu ifade edilmiş ve peygamberliği tartışılmıştır. Ancak Yüce Allah’ın peygamberlik makamına seçtiği bir şahsın ilâhî dini terk etmesi mümkün olmadığına göre bu tür rivayetlere itibar edilmemesi gerektiği müfessirlerce vurgulanmıştır (Tâberî, 1988: XIII, 255–256; Kurtûbî, 1985: IX, 383–384). Ayrıca Râzi, bunun peygamberlik olarak algılanmasının doğru olmadığını, çünkü Cenab-ı Hakk’ın o makama ehil olmayan bir şahsa, peygamberliği uygun görmeyeceği: “Allah, elçilik görevini kime vereceğini çok iyi bilir” (En’am 6/124) ayetiyle hatırlatmada bulunmuştur.

2. Din Adamlarının Eleştirilen Yönleri

2.1. Tevhîd İnancına Aykırı Davranmaları

İlâhî dinlerin ortak hedefi, toplumda tevhid inancını yerleştirmek ve kul ile Allah arasındaki aracılığı kaldırmaktır. Allah’tan başka ilah olmadığına gönülden inanmaktır. Ancak din adamları tarafından en başta ve hassasiyetle korunması gereken tevhid inancı, maalesef yine onların vasıtasıyla tahrif edilmiştir. Yüce Allah kendisine şirk koşulmasını kesin ve açık bir dille yasaklamış (Nisa 4/48), Yahudi ve Hristiyanların, kendi din adamlarının yönlendirmeleriyle şirke düştüklerini şöyle buyurmuştur:

“Yahudiler, Uzeyr Allah’ın oğludur, dediler. Hristiyanlar da, Mesîh (İsa) Allah’ın oğludur dediler. Bu onların ağızlarıyla geveledikleri sözlerdir... Hahamlarını, rahiplerini ve Meryem oğlu Mesih’i Allah’tan ayrı rabler edindiler...” (Tevbe 9/30–31).

Resulullah (sas), Müslümanların aynı hataya düşmemeleri için ashabına şu uyarıda bulunmuştur: “Hristiyanların Meryem oğlu İsa’yı aşırı yücelttikleri gibi siz de beni aşırı yüceltmeyin. Ben sadece ve sadece bir kulum. O halde bana Allah’ın kulu ve elçisi deyin” (Buhârî, 1992: Enbiya, 48).

Ehl-i Kitab’ın kendi din adamlarının yönlendirmeleriyle düştükleri bu şirk vahametine Müslümanların da bulaşmaması için Cenab-ı Hakk’ın “vahdaniyet” sıfatının sağlam bir şekilde bilinip anlatılması gerekir. Yüce Allah’ın zatında, sıfatlarında ve yaptıklarında tek olduğu kabul edilmelidir. Yani O’nun sıfat ve işlerine hiçbir zatı veya unsuru bulaştırmamalı, bu hususun önemi din adamları tarafından bilinmeli ve üzerinde hassasiyetle durulmalıdır.

2.2. İlâhî Dini Tahrif Etmeleri

Din adamlarının, ilâhî kitap ve resullerinin bildirdiklerine göre değil, nefsanî arzularına göre hareket etmeleri neticesinde ilâhî din, artık hak olma özelliğini yitirmiş, muharref hale gelmiştir. Din adamları, dinlerini tahrif etmeleri sebebiyle Kur'an'da ciddi şekilde eleştirilmişlerdir: “Hakkı batılla karıştırıp da bile bile hakkı gizlemeyin” (Bakara 2/42). “Allah, kendilerine kitap verilenlerden, onu mutlaka insanlara açıklayacaksınız, onu gizlemeyeceksiniz diyerek söz almıştı. Onlar ise bunu kulak ardı ettiler, onu az bir dünyalığa değiştirdiler. Yaptıkları alış-veriş ne kadar kötü!” (Bakara 2/42).

Peygamberler aynı zincirin birer halkası gibi birbirinin devamı ve destekçisi iken, Yahudilik ve Hristiyanlık dinlerinin müntesipleri hak istikametinden saparak birbirlerini suçlar hale geldiler: “Hepsi de kitabı (Tevrat ve İncil’i) okumakta oldukları halde Yahudiler: Hristiyanlar doğru yolda değillerdir, dediler. Hristiyanlar da: Yahudiler doğru yolda değillerdir, dediler. (Kitabı) bilmeyenler de birbirleri hakkında tıpkı onların söylediklerini söylediler. Allah, ihtilâfa düştükleri hususlarda kıyamet günü onlar hakkında hükmünü verecektir” (Bakara 2/113). Ehl-i Kitap din adamları, kendi kitaplarındaki hakikati inkâr ederek Resulullah’ın (sas) nübüvvetini de kabul etmediler: “Kendilerine kitap verdiklerimiz onu (Peygamberi) oğullarını tanıdıkları gibi tanırlar. Böyle iken içlerinden birtakımı bile bile gerçeği gizlerler” (Bakara 2/146)⁷. Bunlar İslâm’ı bilmediklerinden ya da kendilerine inandırıcı gelmediğinden değil, menfaatlerine ve saltanatlarına dokunmasından korktukları için ona karşı gelmişlerdir (Kutüb, 2003: I/205). Yüce Allah’ın gönderdiği ilâhî kelâmın hakikatini, dünya menfaati karşılığında saklayan, inkâr eden, değiştiren, gereğini yerine getirmeyenler, Cenab-ı Hakk’ın azabına uğrayacaklardır. Bu husus, Kur’an’da şöyle ifade edilmiştir: “İndirdiğimiz açık delilleri ve hidâyeti biz Kitapta insanlara açıkça belirttikten sonra gizleyenler (var ya), işte onlara hem Allâh la’net eder, hem bütün la’net edebilenler la’net eder” (Bakara 2/159). “Allâh’ın indirdiği Kitaptan bir şey gizleyip, onu birkaç paraya satanlar var ya, işte onlar karınlarına ateşten başka bir şey koymuyorlar. Kıyâmet günü Allâh ne onlara konuşacak ve ne de onları temizleyecektir. Onlar için acı bir azâb vardır” (Bakara 2/174).

⁷ Yüce Allah’ın, “Kendilerine kitap verdiklerimiz” ifadesi, her ne kadar lafız bakımından umumî olsa da Ehl-i Kitap âlimlerine has kılınmıştır (Râzî, 1981: IV/141). Yine âyette geçen, “tanıma, bilme” ifadesinden anlaşıldığı kadarıyla kendilerine kitap verilenlerden maksadın, özellikle onların din âlimleridir (Heyet, 2012: I, 232).

Kur'an'da, din adamlarına yapılan uyarı ve eleştirilerin özelde Ehl-i Kitap din adamlarına yapıldığı aşikâr olsa da, hitabın umumi olduğu ve Müslüman din adamlarına yapıldığı bilinmektedir. Ehl-i Kitap din adamları için kutsal kitaplarını tahrif ederek dinlerini bozarken, Müslüman din adamları da Kur'an'daki hakikatlerin gereğini yerine getirmeyerek dindarlığı tahrif etmişlerdir.

2.3. Emri bi'l-Ma'rûf Nehy-i an'-i'l-Münkeri Terk Etmeleri

Peygamberlerin varisleri konumundaki âlimlerin asıl görevi, ilâhî emirleri tebliğ manasına gelen, topluma iyilikleri emretme, kötülükleri sakındırma vazifesidir. Kur'an'da şöyle buyrulur: “İçinizden hayra çağıran, iyiliği emredip kötülükten men’eden bir topluluk olsun; işte onlar kurtuluşa erenlerdir” (Âl-i İmrân 3/104; Ayrıca bk. Âl-i İmrân 3/110; Tevbe 9/71; Hûd 11/116). Âyette geçen “ümme” ifadesiyle öne geçen, insanları bir araya toplayan, kendilerine tabi olunan topluluk ki öncülüleri imamdır. Böylesi bir topluluğun ve imametın teşekkülü Müslümanların imandan sonraki ilk dini vazifeleridir (Elmalılı, 2014: II/407). Âlimlerden oluşan (Kurtûbî, 1985: V/253) böyle bir otoritenin teşekkülü (Kutûb, 2003: I/444) farz-ı kifayedir (Âlûsî, ts: IV/21). Özellikle din adamlarının üstlenmesi gereken bu vazifeler, layıkıyla yerine getirmediği takdirde toplum bozulmaya mahkûm olacaktır. Toplumda baş gösteren kötülöklere engel olmadıkları gibi birbirlerini dahi uyardıktan imtına eden din adamları Kur'an'da ciddi şekilde eleştirilmişlerdir (Mâide 5/63, 79).

Din adamlarının hakkı bilip ona uyararak ve onu olduğu gibi anlatmaları gerekir. Aksi halde dinlerine, kendilerine ve önderlik yaptıkları topluma karşı büyük haksızlık yapmış olurlar. Böylece hem kendilerinin hem de toplumun vebalini üstlenmiş olurlar.

2.4. Kendilerini ve Müntesiplerini Hak, Başkalarını Delâlet Ehli Görmeleri

Din adamları, hakikatin ölçütü olarak ilâhî kelamı ve peygamberlerin bildirdikleri olmalıdır. Aksi takdirde kendilerini dinde tasarruf sahibi görmeye başlayabilir, kendilerini ve gruplarını hak ehli ve cennetlik, kendileri gibi olmayanları ise delalet ehli ve cehennemlik olarak görebilirler. Nitekim Yahudi din adamları sadece Yahudi olanların, Hristiyan din adamları da sadece Hristiyanların cennet ehli olduklarını ileri sürmüşlerdir. Peki, böyle bir iddiada bulunmalarının haklı bir gerekçesi var mıdır? Elbette yoktur. Bu iddialarının bir kuruntudan ibaret olduğu aşikârdır. Bunun için Kur'an, “(Ehl-i Kitap:) ‘Yahudiler yahut Hristiyanlar hariç hiç kimse cennete

giremeyecek' dediler. Bu onların kuruntusudur. Sen de onlara: 'Eğer sahiden doğru söylüyorsanız delilinizi (burhan) getirin' de" (Bakara 2/111).

Yahudi din adamlarının, Yahudiler dışında kimsenin cennete girmeyeceği, Hristiyan din adamlarının da Hristiyanlar dışında kimsenin cennete girmeyeceğine dair iddiaları çok ciddi iddialardır. Bunun reddi veya kabulü için birtakım kuruntuların değil - tüm şüpheleri giderecek şekilde açık ve itiraza mahal bırakmayacak kesinlikte bir delil manasına gelen- burhanın (Râğıb, ts: 45) olması gerekir. Onların böyle delillerinin olmadığını Kur'an beyan etmiştir. O halde Kur'an, evrensel bir ilke olarak, dini fikirlerin savunulmasında taklit veya zannî deliller değil, kesin delillerin sunulması gerektiğini vurgulamıştır (Heyet, 2012: I, 189). Bunun için Yüce Allah, Yahudi ve Hristiyan din adamlarının iddialarının, burhana değil, kuruntuya dayalı olduğunu beyan etmiş, hakikatin onların dedikleri gibi olmadığını, cennete "ihsan sahibi" olanların⁸ girebileceklerini buyurmuştur: "Hayır, öyle değil! Kim ihsan derecesine yükselerek özünü Allah'a teslim ederse, onun mükâfatı Rabb'inin katındadır. Artık onlara korku yoktur, onlar üzülmeyeceklerdir" (Bakara 2/112).

Allah'ın peygamberlerinin getirdiği din haktır, onlar vahiy mahsûlü kitaba dayanmışlardır. Bu peygamberler, aynı dinin mübelliği olarak birbirlerinin devamı ve tamamlayıcısı niteliğindedirler. Hem peygamberler hem de kitaplar birbirlerini tasdik etmektedirler. Hepsi de ötekinin inkârını kendi inkârı olarak görecektedir. Hepsinin bütünlük arz etmektedir. Bu gerçeklere rağmen Yahudi ve Hristiyan din adamları kendi dinleri dışındaki yani Hz. Muhammed'in getirdiği İslâm'ı kabul etmemişlerdir. Bunların takındıkları tutum, okudukları ilâhî kitabın muhtevasına da aykırıdır. Oysa aklın ve ilmin icabı, bozulmamış ilâhî dinin isteklerine karşı olumlu tavır sergilemeleri idi. Aksine hareket etmiş olmaları, onların dinin doğru bir şekilde anlaşılması karşısındaki en büyük engel olduklarını göstermiştir.

Kur'an, Ehl-i Kitap din adamlarının kendi kitaplarındaki hükümleri hakkıyla yerine getirmemelerini eleştirmiştir: "De ki: Ey Kitap ehli, siz Tevrat'ı, İncil'i ve Rabbî'nizden size indirileni uygulamadıkça bir esas üzerinde değilsiniz. (Ey Muhammed), Rabbinden sana indirilen, onlardan çoğunun azgınlık ve inkârını arttıracaktır. Sen o kâfirler toplumu için üzülme!" (Mâide 5/68). Bu ayetin genel olmakla birlikte öncelikle ulemayı hedef aldığını

⁸ İhsan; dinde samimi olmak, tüm benlikle, içtenlikle ve şeriatın gerektirdiği şekilde Allah'a kulluk etmektir (Sâdi, 2000: 62; Heyet, 2012: I, 190).

söyleyebiliriz (Elmalılı, 2014: III, 285). Ehl-i Kitap din adamlarının ilâhî kitap karşısındaki bu hatalı tutumlarının Müslüman din adamları arasında da zaman zaman tezahür edebildiği görülmektedir. Oysa Kur'an, kurtuluş reçetesi olan evrensel hakikatini şöyle beyan etmiştir: “Ne sizin kuruntularınız ne de Ehl-i Kitabın kuruntuları (gerçektir); kim bir kötülük yaparsa onun cezasını görür ve kendisi için Allah'tan başka dost da, yardımcı da bulamaz” (Nisa 4/123).

Buradaki asıl sorun, sadece kendilerinin kurtuluş ehli olduklarını iddia eden bazı fırka ve cemaatlerin, Kur'an ve sahih sünneti esas almayarak, kendi görüşlerine yakın yorum ve rivayetleri doğru kabul edip tasdik etmeleri, aykırı olanları da reddetmeleridir. Bunlar, tıpkı Ehl-i Kitap din adamları gibi, hakikatleri inkâr etme, çarpıtma, değiştirme, söylememe gibi çeşitli yöntemlere başvurmuşlardır.

2.5. Kendi Görüşlerinde Mutaassıp Olmaları

Gerek dini gerekse de dünyevi olarak halkı yönetmeye çalışan ve toplumun önderi durumundaki kişiler, oluşturdukları sistemlerine peygamberler dahi olsa karşı gelenlere, yeniliklere, toplumsal gelişmelere aşırı bir nefret ve tepki göstermişlerdir: “Her ümmet kendi peygamberini yakalayıp cezalandırmaya azmetmişti. Hakkı yok etmek için batıl şeyler ileri sürerek tartışmışlardır” (Mü'min 40/5).

Toplumla öncülük eden bu önderler, kendi oluşturdukları haksız düzen ve sistemlerinden asla taviz vermeyerek görüşlerinde son derece mutaassıp davranmışlardır. Böyle davranmalarına gerekçe olarak: “...Biz önceki atalarımızdan böyle bir şey duymadık” (Mü'minûn 23/24) demeleridir. Önceden benimsedikleri inanışları ve alışık oldukları âdetlerini, hakkın karşısında terk etmek yerine öylesine bir hamiyetle savunmuşlar ki, bu uğurda öldürmekten ve kendi canlarını vermekten dahi çekinmemişlerdir (Nisa 4/155; Mâide 5/70). Böyle davranmalarının sebebi, hakikate ve gerçek dine olan bağlılıkları ve sadakatleri değil, kendi menfaatleri, makamları, toplumda oluşturdukları saygınlıklarının elden gitmesinden korkmalarıdır. Bu tür dini önderlerin Yüce Allah'ın dini karşısındaki en büyük engelleyici oldukları anlaşılmaktadır. Önceki toplumlarda din alanında görülen bu zaafiyetin günümüzde de devam ettiğini söyleyebiliriz. Fırka ve cemaatlerin, kendilerine göre bir metodoloji oluşturup ona göre hareket ettikleri, öncekileri körü körüne taklit ettikleri, kendi görüş ve uygulamalarında mutaassıp oldukları, haklı olsa bile farklı görüş ve amellere açık olmadıkları görülmektedir. Oysa dinde hakikatin ölçütü, cemaat veya liderlerinin uygulamaları değil, ilâhî kelimeler ve sahih sünnettir.

2.6. Irkçi ve Mezhepçi Olmaları

Yahudiler, ilâhî dini özelleştirip kendilerine has kılmış ve özel ırk olduklarını iddia etmişlerdir. Hristiyanlar da tıpkı Yahudiler gibi, sadece kendilerinin hak din olan Hz. İbrahim'in (as) dininden olduklarını iddia ederek ayrıcalık iddiasında bulunmuşlardır. Kur'an'da, her iki kesim de eleştirilerek şöyle buyrulur: "İbrahim ne Yahudi, ne de Hristiyan'dı; dosdoğru bir Müslüman'dı. Müşriklerden de değildi" (Âl-i İmrân 3/67).

İbrahim (as), dosdoğru bir Müslüman olduğuna göre, ne Yahudilerin ne Hristiyanların ve ne de müşriklerin onun dininden olduklarını söylemelerinin bir manası olur. İlâhî din anlayışına göre insanları, birbirlerine bağlayan unsur; ırk, kabile, soy ve toprak değil ancak inançtır. Toplumda inanç sağlam bir şekilde yerleştikten sonra, ırkın, soyun, kabilenin veya ülkenin bir anlamı kalmaz. Toplumdaki bireyler, topluluklar ve nesiller arasındaki birlikteliği sağlayacak olan yegâne unsur inanç bağıdır. Bu sağlam bir bağ olup iradeye bağlı bir durumdur. Şayet toplumsal yapının temelini inanç değil, ırk, millet, renk gibi unsurlar olduğu kabul edilecek olursa, bunlar toplumsal yapılanmanın önünde birer engel teşkil edecektir. Zira insanlar bunları değiştiremez. Bireysel irade ile değiştirilemeyen unsurlar, birleştirici değil, ayrıştırıcı olmaları muhakkaktır. Öyleyse toplumsal yapılanmanın temeli, insanın bireysel tercihine bırakılması; rahatlıkla değiştirebileceği, seçebileceği, düşünce ve inanç bağı üzerinde kurulmasıyla mümkündür (Kutüb, 2003: I, 412-413). Din adamlarının, toplumsal bütünlüğü sağlayan ve ilâhî dinlerin temel değerleri olan hak, hukuk, adalet, eşitlik ve takva gibi değerleri savunmaları gerekir. Bu değerlerin yerine veya bunlarla birlikte ayrıştırmayı çağrıştıran ırk, renk, soy ve ülke gibi değerleri öne sürmeleri, meseleyi çözmekten çok çözümsüzlüğe götürmektedir. Yahudi ve Hristiyan din adamlarında görülen bu taassup, maalesef onları kendi aralarında çeşitli fırkalara bölünmelerine neden olmuştur. Bu taassubun, ırkçılığa meyilli olan Müslüman din adamlarında da yayıldığı görülmektedir. Oysa Kur'an, bu husustaki evrensel prensibini şöyle beyan etmiştir: "Ey insanlar! Doğrusu biz sizi bir erkekle bir dişiden yarattık. Birbirinizle tanışmanız için sizi kavimlere ve kabilelere ayırdık. Muhakkak ki Allah yanında en değerli olanınız, O'ndan en çok korkanızdır. Şüphesiz Allah bilendir, her şeyden haberdardır" (Hucûrât 49/13).

İnsanlar, çeşitli dönemlerde ırk, renk, soy, dil, vatan ve milliyet gibi bazı unsurların etrafında kenetlenmiş, kendi etrafında birtakım daireler çizmişlerdir. Bu daire kapsamina girenleri kendilerinden, dışında kalanları da ayrı kabul etmişlerdir. Bu dairenin

kapsamını herhangi bir akla, mantığa, dine ve ahlaki değere değil, yaratılış tesadüfleri üzerine kurmuşlardır. Kendilerinden olanlara sevgi, dayanışma ve yardımlaşmada bulunmuş; diğerlerine karşı ise kin, nefret, düşmanlık, aşağılama ve hatta çeşitli zulümler reva görmüşlerdir (Mevdûdî, 1991: V, 458; Ayrıca bk. Kutûb, 2003: VI, 106–107). İşte tam da bu noktada din adamlarına düşen sorumluluk, bu tür toplumsal hastalıkları körükleme değil, bilakis onları tedavi etme yönünde çaba sarf etmektir. Nitekim Yüce Allah, insanlık suçu olan ırkçılık hastalığının tedavisi için, insanların aslının bir olduğu hatırlatmasında bulunur, milletlere ve soylara ayrılmış olmalarının yaratılışın hikmeti olduğunu açıklar, insanlar arasındaki üstünlüğün de ancak takva ile olduğunu bildirmiştir.

2.7. İnsanları Sömürmeye Çalışmaları

Başta Yahudi din adamları olmak üzere Yüce Allah'ın dinini istismar ederek haksız şekilde kazanç elde eden ve din adına insanları sömürenleri Kur'an şöyle uyarmıştır: “Ayetlerimi az bir karşılığa değiştirmeyin ve bana karşı gelmekten sakının” (Bakara 2/41). Yahudi din adamları, verdikleri çeşitli din hizmetleri ve fetvalar karşılığında millettten maddi menfaatler sağlamışlardır. Zenginleri ve ileri gelenleri kayırmak, çeşitli cezalardan kurtarmak için dini hükümleri tahrif etmişlerdir (Kutûb, 2003: I, 67). Ancak ayette, Yüce Allah'ın dininin ve mukaddes kitabının bazı çıkarlar ve maddi menfaatler karşılığında kullanılarak hatalı yorumlanmaması; helalleri haram, haramları da helal gibi göstermek suretiyle keyfi değerlendirmelerde bulunulmaması uyarısında bulunulmuştur (Heyet, 2012: I, 115).

Bazı din adamları, güya halkı din adına bilgilendirmek üzere değişik fikirler yaymış ve bunların dinî hakikatler olduğunu ileri sürmüş ve bu şekilde çeşitli menfaatler elde etmeye çalışmışlardır. İlâhî dinin hakikatini bir kenara bırakarak kendi görüş ve yorumlarını ilâhî kelammış gibi sunarak kutsallaştırmışlardır. Bu yaptıklarıyla dini, haksız kazanç aracı haline getirmişlerdir (Heyet, 2012: I, 148). Kur'an böyle yapanları ağır bir dille eleştirmiştir: “Vay haline o kimselerin ki, Kitabı elleriyle yazıp, az bir paraya satmak için, bu Allah katındandır, derler! Ellerinin yazdığından ötürü vay haline onların! Kazandıklarından ötürü vay haline onların!” (Bakara 2/79). Onlar, ilâhî kelamı kendi heva ve heveslerine uydurmak suretiyle değiştirmiş, batıl inanışlarını, uydurma teorilerini ve felsefelerini ona eklemiş ve bunları Allah'ın dini diye halka yutturmaya çalışmışlardır (Mevdûdî, 1991: I, 89).

Bu din adamlarının tipik karakterlerinden biri de, ilâhî hakikatleri bildikleri halde gizlemeleri, halk arasında yaygın olan kötü

davranış ve geleneklere ses çıkarmamaları, halkın cehaletinden istifade ederek aslında üzücü olan bu durumu kendi kötü duruşları için fırsata çevirmeleridir (Mevdûdî, 1991: I, 138). Yüce Allah onların bu davranışlarını şiddetle kınamış, onları azap edeceğini beyan etmiştir: “Allah’ın indirdiği kitaptan bir şey gizleyip, onu birkaç paraya satanlar var ya, işte onlar karınlarına ateşten başka bir şey koymuyorlar. Kıyamet günü Allah ne onlara konuşacak ve ne de onları temizleyecektir. Onlar için acı bir azap vardır” (Bakara 2/174).

Din adamlarına yönelik bu kınamalar, öncelikle Yahudi ve Hristiyan din adamlarını hedef almıştır. Fakat Kur’an’ın evrensel mesajı, bildikleri halde hakikati gizleyerek onun karşılığında dünya menfaatini sağlayan bütün din adamları için de geçerlidir (Râzî, 1981: V, 28; Kutüb, 2003: I, 150). Bazı din adamları da nassa dayanmayan fetvalar verme, bir takım rüşvet ve hediyeler almak suretiyle insanlara çeşitli vaatlerde bulunma, ölüm veya evlenme gibi bazı sosyal faaliyetlere yönelik paralı tören ve düzenlemeler icat etme gibi değişik yollardan halkın mallarını zimmetlerine geçirerek onları dinden soğutmuş ve Allah’ın yolundan alıkoymuşlardır (Tâberî, 1988: XIV, 216; Mevdûdî, 1991: II, 224). Kur’an’da şöyle buyrulur: “Ey inananlar, hahamlardan ve rahiplerden birçoğu, insanların mallarını haksızlıkla yerler ve (insanları) Allah yolundan çevirirler” (Tevbe 9/34).

Din adamlarının, temsil ettikleri dinin temel prensiplerine hakiki manada inanıp itaat etmeleri, kendilerini dinin sahibi değil, müntesibi olarak görmeleri gerekmektedir. Böyle davranmamaları halinde, kendilerini dinin sahibi gibi görebilir, dinlerini dünyevi menfaatlere tebdil edebilirler. Böylece Kur’an’ın haklı eleştirilerine maruz kalmış olurlar.

Sonuç

Kur’an, evrensel mesajıyla bütün insanları muhatap kabul etmiştir. Farklı dinlerden, kavimlerden, kültürlerden bahsetmiş olsa da hedefi ve muhatabı bütün insanlıktır. Yüce Allah’ın gönderdiği peygamberlerin ortak hedefi, toplumda tevhîd inancını yerleştirmek ve kul ile Allah arasındaki araçları kaldırmaktır. Ancak din adamları tarafından hassasiyetle korunması gereken tevhîd inancı, tarihi süreçte onların eliyle tahrif edilmiştir. Dini tekelinde bulundurduğunu iddia eden bu kimseler, ilâhî kelâmı tahrif etmiş ve peygamberlere karşı gelmişlerdir. Onlar, nefsanî arzularına ve dünyevî menfaatlerine göre hareket etmeleri sebebiyle Kur’an’da şiddetle eleştirilmişlerdir. Yüce Allah’ın gönderdiği kelâmın hakikatini, dünya menfaati karşılığında saklayan, inkâr eden, değiştiren, gereğini yerine getirmeyenlerin

Cenâb-ı Hakk'ın azabına uğrayacakları Kur'an'da açıkça ifade edilmiştir.

Din adamlarının asli görevlerinden biri, ilâhî emirleri tebliğ manasına gelen, iyilikleri emretme, kötülüklerden sakındırma vazifesidir. Onlar üstlendikleri bu vazifelerini layıkıyla yerine getirmedikleri için toplumun bozulmasına sebep olmuşlardır. Yine din adamlarının toplumsal bütünlüğü sağlayan hak, hukuk, adalet, eşitlik ve takva gibi temel değerleri savunmaları gerekirken, bunların yerine veya bunlarla birlikte ayrıştırmayı çağrıştıran seçkincilik, Allah adına otoriterlik, ırk, renk, soy ve ülke gibi değerleri öne sürmeleri, meseleyi çözmekten çok karmaşaya götürmüştür. Yüce Allah, insanların ırkçılık ve ayrımcılıkta bulunmamaları için, tüm insanların aynı soydan geldiğine dikkat çekmiştir. İnsanların milletlere ve soylara ayrılmış olmalarının cinsiyet, ırk, renk gibi farklılıkları kabul etmeleri, birbirlerinin haklarını tanımaları, insanlar arasındaki üstünlüğün de ancak takvada olduğu bildirilmiştir.

Kur'an'da, Yüce Allah'ın dinini istismar ederek haksız kazanç elde eden, din adına insanları sömürenler, hele de bunu sahip olduğu dini bilgiyi kullanarak yapanlar müteaddit ayetlerde uyarılmışlardır. Din adamları, verdikleri çeşitli din hizmetleri ve fetvalar karşılığında maddi menfaatler sağlamışlardır. Zenginleri ve ileri gelenleri kayırmak ve çeşitli cezalardan kurtarmak için dini hükümleri tahrif etmişlerdir. Din adamlarının, temsil ettikleri dinin temel prensiplerine gerçek manada ve gereği gibi inanıp itaat etmeleri, kendilerini dinin sahibi değil, müntesibi olarak görmeleri hem onların hem dinin hayrına olacaktır.

Kaynakça

- Akseki, A. H. (ts). *İslâm Dini*. Ankara: Gaye Matbaası.
- Âlûsî, Ş. (ts). *Rûhu'l-Me'ânî fi Tefsîri'l-Kur'ani'l-'azîm*. Beyrut: Dâru İhyâi't-Türâsî'l-'Arâbî.
- Buhârî, Ebû Abdullah Muhammed b. İsmâîl. (1992). *Sahîhu'l-Buhârî*. İstanbul: Çağrı Yayınları.
- Cürcânî, Seyyid Şerîf Ali b. Muhammed. (1993). *Mu'cemu't-Tâ'rifât*. el-Miñşâvî, M. S. (Thk.). Kahire: Dâru'l-Fazîlet.
- Çantay, H. B. (1993). *Kur'an-ı Hakîm ve Meâl-i Kerîm*. İstanbul: Rîsale Yayınları.
- Çelebi, İ. (2001). *Kâhin. DîA. İçinde*. (Cilt. XVII, ss. 171–172). Ankara: TDV Yayınları.
- Ebû Dâvûd, Süleyman b. Eş'as es-Sicistânî. (1981). *Sünen*. İstanbul: Çağrı Yayınları.

- Elmalılı, M. H. Y. (2014). *Hak Dini Kur'an Dili*. Karaçam, İ., Işık, E., Bolelli, N., Yücel, A. (Sad.). İstanbul: Azim Dağıtım.
- Esed, M. (1999). *Kur'an Mesajı*. Cahit, K., Ertürk, A. (Çev.). İstanbul: İşaret Yayınları.
- Ezherî, Ebû Mansûr Muhammed b. Ahmed. (ts). *Tehzîbü'l-lüga*. Hârûn, A. (Thk.). Kahire: Dârü'l-Mısriyye li't-Te'lif ve't-Terceme.
- Firûzâbâdî, Ebû Tâhîr Muhammed b. Ya'kûb. (2008). *Kâmûsü'l-Muhît*. Kahire: Dârü'l-Hadîs.
- Harman, Ö. F. (2001). Kâhin. DİA. İçinde. (Cilt. XVII, ss. 170-171). Ankara: TDV Yayınları.
- Heyet. (2012). *Kur'an Yolu Türkçe Meâl ve Tefsîr*. Ankara: DİB Yayınları.
- İbn Aşûr, Muhammed b. Tâhîr. (1984). *Tefsîrü't-Tahrîr ve't-Tenvîr*. Tunus: Dârü't-Tunusiyye.
- İbn Atiyye, Ebû Muhammed Abdülhak b. Gâlib. (2001). *Muharrerü'l-vecîz fî tefsîri'l-kitâbi'l-'azîz*. Muhammed, Abdusselâm Abdüşşâfi. (Thk.). Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye.
- İbn Cevzî, Cemâluddîn Ebû'l-Ferec Abdurrahmân b. Ali. (2001). *Zâdü'l-Mesîr fî İlmi't-Tefsîr*. Mehdî, Abdurrezzâk. (Thk.). Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-'Arâbiyye.
- İbn Kesîr, İmâduddîn Ebû'l-Fidâ İsmâîl. (1994). *Tefsîrü'l-Kur'ani'l-'azîm*. Riyâd: Mektebetu Dârü's-Selâm.
- İbn Mâce, Ebû Abdullah Muhammed b. Yezîd Kazvînî. (1992). *Sünenü İbn Mâce*. İstanbul: Çağrı Yayınları.
- İbn Manzûr, Ebû'l-Fadl Cemâluddîn Muhammed. (ts). *Lisânü'l-'Arâb*. Beyrut: Dârü Sadr.
- İzutsu, T. (ts). *Kur'an'da Allah ve İnsan*. Ateş, S. (Çev.). Ankara: Kevser Yayınları.
- Karlı, İ. H. (2010). *Kutsal Kitaplara Göre din Adamları*. Ankara: TDVY.
- Kâsımî, M. C. (2003). *Mehâsinü't-te'vîl*. Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye.
- Kurtubî, Ebû Abdullah Muhammed b. Ahmed b. Ebû Bekr. (1985). *Câmi' li Ahkâmi'l-Kur'an*. Beyrut: Muessesetü'r-Risâle.
- Kutûb, S. (2003). *Fî Zilâli'l-Kur'an*. Beyrut: Dârü's-Şuruk.
- Kuzgun, Ş. (1997). Hâmân. DİA. İçinde. (Cilt. XV, ss. 436-437). Ankara: TDV Yayınları.
- Mâverdî, Ebû'l-Hasan Ali b. Muhammed. (ts). *en-Nuket ve'l-Uyûn Tefsîrü'l-Mâverdî*. Seyyid b. Abdulmaksûd b. Abdurrahîm. (Thk.). Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye.

- Mevdûdî, Ebû'l-A'lâ. (1991). *Tefhîmu'l-Kur'an*. Heyet. (Trc.). İstanbul: İnsan Yayınları.
- Mevdudî, Ebu'l-A'lâ. (2001). *Kur'an'ın Dört Temel Terimi*. Osmanoğlu, M. (Çev.). İstanbul: Özgün Yayınları.
- Moşe Farsî. (2020). *Tora ve Aftara*. İstanbul: Gözlem Yayıncılık.
- Râğîb İsfahânî, Ebû'l-Kâsım Hüseyin b. Muhammed. (ts). *Müfredât fi Garîbi'l-Kur'an*. Beyrut: Dârü'l-Marife.
- Râzî, Fahrüddîn, Muhammed b. Ömer. (1981). *Tefsîru'l-Kebîr*. Beyrut: Dârü'l-Fikr.
- Reşîd Rızâ, M. (ts). *Tefsîrü'l-Menâr*. Lübnan: Dârü'l-Marife.
- Sâbûnî, M. Ali. (ts). *Safvetü't-Tefâsîr*. Kahire: Dârü'l-Hadîs.
- Sâ'dî, Abdurrahman b. Nasır. (2000). *Tefsîrü'l-Kerîmi'r-Rahmân fi Tefsîri Kelâmi'l-Mennân*. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle.
- Suyûtî, Ebû'l-Fadl Celâleddin Abdurrahmân b. Ebû Bekr. (2003). *Durrü'l-Mensûr fi Tefsîri'l-Me'sûr*. Kahire: Merkezü Dirâseti'l-Arâbiyye.
- Tâberî, Ebû Cafer Muhammed b. Cerîr. (1988). *Câmîu'l-Beyân 'an Te'vîli Âyi'l-Kur'an*. Beyrut: Dârü'l-Fikr.
- Tirmîzî, Ebû İsâ Muhammed b. İsâ b. Sevra. (1992). *Sünenü't-Tirmizî*. İstanbul: Çağrı Yayınları.
- Zebîdî, Ebû'l-Feyz Murtazâ Muhammed Huseynî Vastî. (ts). *Tâcü'l-Arûs min Cevâhiri'l-Kâmûs*. Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye.
- Zemahşerî, Ebû'l-Kâsım Cârullah Mahmûd b. Ömer. (1987). *Keşşâf 'an Hakâiki't-Tenzîl ve Uyûni'l-Ekâvil fi Vücûhi't-Te'vil*. Beyrut: Dârü'l-Kitabü'l-'Arâbî.